

Dergiabant

2023, 11(1): 45-59, doi: 10.33931/dergiabant.1258927

Med Miktarlarının Takdirinde Kullanılan Ölçü Birimleri ve Bunlara Dair Farklı Yaklaşımların İncelenmesi¹

Units of Measure Used in the Evaluation of Madd Quantities and Examining of Different Approaches to Them

Muhammed PİLGİR²

Geliş Tarihi (Received): 02.03.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 11.04.2023

Yayın Tarihi (Published): 31.05.2023

Öz: Bu makalede, med süreleri için takdir edilen ölçü birimleri hakkında kıraat literatüründe ortaya çıkan farklı yaklaşımlar tetkik edilmiştir. Muteber med ekollerinden “üç elif ekolü” ile “beş elif ekolü”nün uygulamaları zahiren farklı sonuçlar vermesine rağmen bunlar keyfiyet itibarıyla aynıyet arz etmektedir. Fakat bu konudaki farklı uygulamalar, kıraat ilmiyle iştigal edenler de dâhil olmak üzere, zihinleri bulandıran bir meseledir. Bundan hareketle mezkûr konunun aydınlatılması ve hakkındaki muğlaklıkların giderilmesi çalışmanın hedeflerindedir. Nitekim bu çalışmada med ölçü birimleri hakkındaki farklılıkların ve bunların mahiyetleri bakımından durumlarının izah edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda konunun kıraat literatüründeki panoraması resmedilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışma neticesinde üç farklı med ekolü belirlenmiş ve ulema nezdinde bu üç ekolden “üç elif ekolü” ile “beş elif ekolü”nün muteber olduğu tespit edilmiştir. Her ne kadar bu ekollerin kullanımlarında maddi farklılıklar olsa da bunların mahiyet itibarıyla aynıyet arz ettikleri saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Med, Müşâfehe, Üç Elif Ekolü, Beş Elif Ekolü.

&

Abstract: In this article, different approaches that emerged in the qirā'āt literature about the units of measure related to the durations of the madd are examined. Although the practices of “the school of three alif” and “the school of five alif” which are among the respected schools of madd, seem to give different results, they are the same in terms of quality. However, the different practices on this subject, including those who deal with the science of qirā'āt, is a matter that confuses the minds. From this point of view, one of the objectives of the study is to illuminate the aforementioned subject and eliminate any ambiguities about it. As a matter of fact, in this study, it is aimed to explain the differences about madd measurement units and their status in terms of their essence. For these purposes, the panorama of the subject in the qirā'āt literature has been tried to be depicted. As a result of the study, three different schools of madd were determined and it was determined that among these three schools, “the school of three alif” and “the school of five alif” were reliable. Although there are apparent differences in the usage of these schools, it has been determined that they are the same in essence.

Keywords: Qirā'āt, Madd, Mushāfaha, The school of three alif, The school of five alif.

Atf/Cite as: Pilgir, Muhammed “Med Miktarlarının Takdirinde Kullanılan Ölçü Birimleri ve Bunlara Dair Farklı Yaklaşımların İncelenmesi”. *Dergiabant*, 11/1 (Mayıs 2023), 45-59. doi: 10.33931/dergiabant.1258927

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Since 2013 – Bolu

¹ Bu çalışma, 03. 06. 2022 tarihinde savunulan “Kıraat ilminde Med (Kıraat-ı Aşere'nin Ortak Meseleleri Bağlamında)” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr., Muhammed Pilgir, muhammedpilgir@istanbul.edu.tr.

1. Giriş

Med miktarlarının ilk olarak erken dönem eserlerinde ortaya çıktığı bilinmekte ve bunun; başlangıç seviyesinde Kur'ân öğrencisine meseleyi kavratma, zihinlerinde soyut olan bir şeyi canlandırma çabası olduğu anlaşılmaktadır.³ Ne var ki med miktarlarının eserlerde tebarüz etmesiyle birlikte, kullanılan farklı ölçü birimleri ve bunlara yüklenen anlam zamanla farklılaşmıştır.⁴ Ortaya çıkan bu farklı yaklaşımlar, bir bakıma med ekolleri olarak adlandırılabilir⁵ ki bu çalışmada da konu hakkındaki farklı yaklaşımlar için bu tabir sıklıkla kullanılmaktadır. Haddizatında med ölçü birimleri arasında keyfiyet bakımından farklılık olmamasına rağmen mevcut problemi çözmek adına ölçü birimlerine ait ortaya çıkan farklı yaklaşımların varlığı, meselenin anlaşılması ve uygulanması noktasında zorluklara sebep olmaktadır. Öyle ki müteakip dönemlerde med ölçü birimleri hakkındaki farklı yaklaşımların meydana çıkmasıyla meselenin; meşguliyet sahası kıraat ilmi olanları dahi zorlayacak bir hâle dönüştüğü görülmektedir.⁶

Kıraat literatüründe med ölçü birimlerine dair ortaya çıkan farklı yaklaşımlardan birinde aslî med miktarına ilaveler yarım elifle, diğerinde ise birer elifle yapılmaktadır. Lakin bu, İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) de dediği gibi lafzi/zahiri farklılıktan başka bir şey değildir. Nitekim keyfiyet itibarıyla bu noktada bir farklılığın olmadığı anlaşılmaktadır.⁷ Filhakika birçok kıraat müellifinin de söylediği gibi bu meselede aslolan müşâfihedir.⁸

Med miktarlarında var olan zahiri ihtilaflar ve farklı med ölçütleri⁹ sebebiyle kıraat literatüründe ortaya çıkan karmaşa, bizi bu konuyu çalışmaya sevk eden temel husustur. Konu hakkında Mustafa Atilla Akdemir'in "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller" adlı bir çalışması mevcuttur.¹⁰ Bu makalede ilgili araştırmacının dikkate değer tespitlerinin olması, oldukça girift bir meseleyi açık bir dille sunması ve med ekollerine ait ölçüleri tablo hâline getirerek somutlaştırması mezkûr araştırmayı değerli kılmaktadır. Ayrıca Akdemir'in söz konusu makalesi, Türkiye'de medde dair kaleme alınan ilk çalışma¹¹ olmasa da Türkçe kıraat-tecvid literatüründe temas edilmeyen birçok ihtilaflı meselenin incelendiği bir araştırma olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte çalışmamızın konusu hakkında, Akdemir'in çalışmasıyla çalışmamız birçok ortak paydaya sahiptir. Fakat mezkûr çalışmadaki malumata ilaveten çalışmamızda, med miktarlarının takdirinde kullanılan farklı kıstaslara temel teşkil edebilecek önemli bir anekdota yer verilmektedir.¹² Bunun dışında, med edilen harfin harekesinin aslî med miktarında hesaba katılıp katılmayacağı meselesinde ise Akdemir'in

³ Ebü Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *Temkînü'l-medd fi âtâ ve âmene ve âdeme ve şibihîhî*, thk. Ahmed Hasen Ferhât (Kuveyt: Dâru'l-Erkam, 1404/1984), 36-37.

⁴ Mukayese için bk. Ebü'l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cübâre el-Hüzelî, *el-Kâmil fi'l-kırâât*, thk. Ebü İbrâhîm 'Amr b. Abdillâh (Kahire: Dâru Semâ li'l-Kitâb, 1435/2014), 2/858-859; Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, thk. Usâme Atâyâ, haz. Ahmed Şükrî (Dimaşk: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1433/2012), 233.

⁵ Bu tabir, daha önce yapılmış bir çalışmaya da adını vermiştir. Bk. Mustafa Atilla Akdemir, "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/45 (Haziran 2018), 15-50.

⁶ Eymen Rüşdî Süveyd, "Kıraat Vecihlerinin Tatbikinde Görülen Farklılıklar (el-İhtilâfât fi tatbîki evcûhi'l-kırâât)", *Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 342.

⁷ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsûf İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırââti'l-aşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (İstanbul: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Lübnan: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1439/2018), 2/1055.

⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Temkînü'l-medd*, 36-37; Ebü 'Amr Osmân b. Saîd b. Osman el-Endelüsî ed-Dânî, *Câmi'u'l-beyân fi'l-kırââti's-seb'i'l-meşhûra*, thk. Abdülmüheymin Abdüsselâm et-Tahhân vd. (Şarika: Birleşik Arap Emirlikleri, Câmîatü's-Şârîka, 1428/2007), 1/467.

⁹ 'İsâmüddîn Ebü'l-Hayr Ahmed b. Mustafa b. Halîl Tâşkoprîzâde, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. Muhammed Sîdî Muhammed Muhammed el-Emin (Medine: Mücemme'u'l-Melik Fehd li-Tibâati'l-Mushafî's-Şerîf, 1421/2001), 218.

¹⁰ Akdemir, "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri, 15-50.

¹¹ Türkiye'de Cumhuriyet sonrasında med bahsi üzerine ilk olarak yapılan müstakil çalışma Mustafa Şen'in "Keyfiyet, Ölçü ve Problem Açısından Tecvid İlminde Medde Yeni Bir Bakış Denemesi" adlı makalesidir. Fakat Mustafa Şen'in çalışmasına ait konu, çalışmamızın konusunun dışında kalmaktadır. Bk. Mustafa Şen, "Keyfiyet, Ölçü ve Problem Açısından Tecvid İlminde Medde Yeni Bir Bakış Denemesi", *Ekve Akademi Dergisi* 19/63 (Ağustos 2015), 213-230.

¹² Erken dönem bir dil bilimcinin Kureyş kabilesinden birine, "الفاء" kelimesindeki hemzeyi okuyup okumadığını sorması ve buna karşılık alınan cevap med ölçütlerinden elifin mahiyetini ortaya koymaktadır. İbrâhîm Enîs, *el-Esvâtü'l-lügaviyye* (Mısır: Mektebetü'l-Anglo, 1975), 116.

çalışmasıyla çalışmamız ayrılmaktadır. İlgili çalışmada eksik bırakılan hususların araştırmamızda ele alınmış olması dışında, med miktarlarının asli bir unsur olmadığına ortaya konması mühimdir. Aksine med miktarları, iptidai seviyedeki Kur'ân öğrencilerine kolaylık olmasına matuf bir ameliyedir.¹³

Bu çalışmada sıklıkla değinilen med ekollerinden “üç elif ekolüyle” tûl mertebesine ait med miktarının üç elif olarak kullanıldığı ve ara mertebelerin yarım elifle, ana mertebelerin ise bir elifle değiştiği ekol, “beş elif ekolüyle” ise tûl mertebesine ait med miktarının beş elif olarak kabul edildiği ve ara mertebelerin bir elifle, ana mertebelerin ise iki elifle değiştiği ekol kastedilmektedir. Nitekim bu çalışmada, med ölçü birimlerine dair ortaya çıkan farklı yaklaşımlar ve bunların neden olduğu içinden çıkılması zor durum ele alınmaktadır.

Med ekollerinde icra edilen ölçü birimleri arasında öz itibarıyla farklılık olmamasına rağmen ölçü birimlerine ait ortaya çıkan farklı uygulamalar, meselenin girift bir hâl almasına sebep olmaktadır. Öyle ki kıraat ilmiyle meşgul olanların dahi bu hususun anlaşılmasında problem yaşadığı bir vakıadır.¹⁴ Öyleyse bir sorunun çözümüne matuf bu teorinin, konu hakkındaki sorunu bir kat daha artırdığı söylenebilir. Bunun yanında, daha önce zikri geçen med ekolleri dışında biri daha vardır ki bu da aslî med üzerine her bir ara mertebede çeyrek elif ilave edilmesiyle birlikte tûl mertebesinde iki elifin icra edildiği iddia edilen ekoldür.¹⁵ Her ne kadar bu ekol İbnü'l-Fehhâm'a (ö. 514/1120) nispet edilse de onun ilgili eserinden böyle bir çıkarımda bulunulması olası görünmemektedir.¹⁶ Buna ilaveten söz konusu ekolün kıraat ilmiyle meşgul olanlar nezdinde yaygınlık kazanamadığı tespit edilmekte, başka bir deyişle onlar tarafından dikkate alınmamaktadır. Ayrıca meddi tabînin meddi hususunda kıraat literatüründe farklı yaklaşımların varlığı müşahede edilmekte,¹⁷ bunlardan harfin harekesinin med miktarı için hesaba katıldığı yaklaşım¹⁸ ise makul bulunmamaktadır.

2. Med İcrasında Müşafehenin ve Med Ölçü Birimlerinin Yeri

Bu başlık altında kıraat ilmi için köşe taşı eserler veren Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045), Ebû 'Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) ve İbnü'l-Cezerî gibi âlimlerin konuyla alakalı değerlendirmeleri konu edilecektir. Med miktarları ve bu miktarların ölçü birimi hakkında malumat için ilk referanslardan biri Mekkî b. Ebî Tâlib'tir. Onun yaşadığı dönemlerde med miktarları elifle takdir edilmekte/ölçülmekte idi. Nitekim med miktarlarının elifle takdir edilmesi, öğrencinin kafasında soyut bir şekilde var olan ziyade med miktarlarının müşahhas hâle getirilebilmesi ve dolayısıyla kıraat ilminde iptidai seviyede olanlara kolaylık sağlanması amacına yönelik bir ameliye olarak ortaya çıkmıştır.¹⁹

Meddin telaffuzu için her ne kadar ölçütler takdir edilmiş olsa da bu konuda belirleyici olan asıl kıstas müşâfededir.²⁰ Öyle ki med yapılırken sesin uzadığı miktarın tam olarak tespit edilemeyeceği gibi med miktarının künhüne Allah'tan başkası vâkif olamaz. Bu sebeple med için herhangi bir miktar takdir etmenin gaybî bir bilgi iddia ettiği, bunun da akıl ve temyiz sahibi bir insandan sâdır olamayacağı kıraat literatüründe dile getirilen bir husustur. Bu iddia, dil bilimcilere atıfla teyit edilmektedir. Öyle ki kıraat ve nahiv âlimleri, herhangi bir med ölçüsünden bahsetmemişler, dolayısıyla meddi herhangi bir miktarla sınırlandırmamışlardır. Binaenaleyh meddin mahiyeti ancak müşâfehe ile kavranabilir ve meddin icrası bu şekilde pekişir. Anlatılanlardan hareketle, kıraat ilmi ile meşguliyetleri henüz başlangıç aşamasında olanların mezkûr konuda yaşayacakları muhtemel problemlerin bu ölçü birimleri ile aşılması

¹³ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Temkînü'l-medd*, 36-37.

¹⁴ Süveyd, “el-İhtilâfât fi tatbîki evcühî'l-kırâât”, 342.

¹⁵ Ahmed el-Yezîdî, *el-Ca'berî ve menhecühû fi Kenzi'l-meânî fi şerhi Hirzi'l-emânî ve vecihi'tehânî maa tahkîki nümûzec mine'l-Kenz* (Rabat: Vizâratü'l-Evkâf ve ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1419/1998), 2/346 ; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 240.

¹⁶ Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Atîf b. Halef el-Kureşî es-Sıkkî İbnü'l-Fehhâm, *et-Tecrid li-buğyeti'l-mürîd fi'l-kirâati's-seb'*, thk. Dârü İbrâhîm ed-Dûrî (Amman: Dâru Ammâr, 1422/2002), 136.

¹⁷ Ebû Muhammed Abdülvâhid b. Muhammed el-Mâlikî, *Şerhu kitâbi't-Teysîr fi'l-kirâât: ed-Dürrü'n-nesîr ve'l-'azbû'n-nemîr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd. (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 309.

¹⁸ Alî 'Atıyye Ebû Muslih el-Gamrînî, *es-Sağru'l-bâsım fi kirâeti 'Âsım*, haz. Ebû 'Âsım el-Hasen b. Abbâs b. Kutb (Kahire: Müessesetü Kurtuba, Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1425/2004), 46-47; Akdemir, “Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri”, 19.

¹⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Temkînü'l-medd*, 36-37.

²⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Temkînü'l-medd*, 36-37; Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 1/467.

amaçlanmaktadır. Dolayısıyla bu uygulamanın çözüm odaklı bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Buna ek olarak Mekkî b. Ebî Tâlib, med miktarları ile alakalı kırmızı çizgilerin olduğu kesin bir miktardan bahsetmenin mümkün olmadığını belirtmektedir.²¹

Tespit edilebildiği kadarıyla Mekkî b. Ebî Tâlib ile muasır olan Dâni'nin med miktarları için ölçüt olarak kullanılan elifin mahiyeti hakkında herhangi bir izahatna rastlanmamaktadır. Fakat Dâni'nin med mertebelerinin mahiyeti, med süreçleri konusunda müşâfelenin önemi ve kurrânın med mertebelerindeki usulü gibi meseleler hakkında açıklamalar yaptığı gözlenmektedir. Ayrıca o, med mertebelerinin hakikatini müşâfelenin açıklayıp ortaya koyduğunu ve med mertebelerinin mahiyetini rivayetin açıkladığını zikretmektedir.²² İbnü'l-Cezerî ise kendinden önceki kıraat birikiminden istifadeyle med miktarları konusundaki yaklaşımlardan kaynaklı ihtilaflar üzerine değerlendirmelerde bulunmakta, konuyla ilgili mülahazalarında med ölçütü olarak kullanılan "elif" hakkında konuşmanın gereksiz olduğuna temas etmektedir. Zira o, mertebelerin takdirinde "elif" in ölçüt olarak kullanılmasının ilmi bir dayanağının olmadığını, aksine bu ihtilafın ziyade med miktarları için kullanılan terminolojiden kaynaklı olduğunu izah etmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

"Med mertebelerinin elifle takdir edilmesi sebebiyle ortaya çıkan bu ihtilafın ilmi bir esasa dayanmadığını; bilakis bu ihtilafın lafzi olmasından kaynaklandığını bil. Şöyle ki asgari med mertebesi (المرتبة الدنيا) kasr mertebesidir. Bu mertebeye minimum ziyade yapıldığı zaman o, ikinci med mertebesine dönüşür. Sonra bu durum, yine bu şekilde nihai med mertebesine varıncaya dek devam eder. Bu ziyadeler -bir elif de takdir edilse yarım elif de takdir edilse- aynıdır. Zira ziyade için takdir edilen (miktar) kesin değildir, kesin olan sadece ziyadedir. Dolayısıyla bu meseleyi müşâfehe pekiştirmektedir. Rivayet, bu meselenin keyfiyetini izah etmekte; deneyim açıklamakta ve sezgi ise aydınlatmaktadır."²³

Bu açıklamadan hareketle, med miktarlarının "elif" le takdir edilmesi üzerindeki yaklaşımların aslî med miktarı üzerine yapılan ziyadelerin özünü yansıtmadığı söylenebilir. Bilakis meddin künhüne vâkıf olunabilmesi ve bu meselenin pekiştirilebilmesi için müşâfehe ve deneyime ihtiyaç bulunmaktadır.²⁴

Sonuç olarak her ne kadar kıraat eserlerinde her bir kıraat için med miktarları zikredilse de bu konuda asıl olanın müşâfehe olduğu bilgisi ilk dönemlerden beri öne sürülmektedir.²⁵ Med miktarlarının "elif" le takdir edilmesinin ise kıraat ilminde meleke kazanamamış kişiler için med sürelerinin müşahhas hâle getirilmesi amacıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Buna ek olarak Mekkî b. Ebî Tâlib'in sözlerinin cihetinden med miktarları ile alakalı kırmızı çizgilerin olduğu kesin bir miktardan bahsetmek mümkün değildir.²⁶

3. Medlerin Takdirinde Ortaya Çıkan Ölçütler

İlk dönem kıraat müellefatına bakıldığında ziyade medlerin telaffuz sürelerine taalluk eden hususun genellikle med mertebeleri olduğu görülmekte, konuyla alakalı olarak med miktarlarının zikredildiği eserlere ise nadiren rastlanmaktadır.²⁷ Bununla beraber med miktarlarının ölçü birimleriyle ilk defa takdir edilmesi, tespit edilebildiği kadarıyla hicri dördüncü asrın sonlarına tekabül etmektedir.²⁸

²¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Temkînü'l-medd*, 36-37

²² Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 1/467.

²³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/1055.

²⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/1055. Ayrıca bk. Şen, "Medde Yeni Bir Bakış Denemesi", 221.

²⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Temkînü'l-medd*, 36-37; Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 1/467; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/1055; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 233; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ', *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbaate 'aşer*, thk. Şa'bân Muhammed İsmâil (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 1407/1987), 1/161.

²⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Temkînü'l-medd*, 36-37.

²⁷ Örnek için bk. Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im b. 'Ubeydillâh b. Galbûn el-Halebî el-Mısırî, *et-Tezkira fi'l-kırâati's-semân*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Cidde: el-Cemâatü'l-Hayriyye li-Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1412/1991), 1/105-110; Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırâati's-seb'i ve 'ilelihâ ve hucecihâ*, thk. Abdurrahîm et-Tarhûnî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1428/2007), 1/130-149; Ebû 'Amr Osmân b. Saîd b. Osman el-Endelüsî ed-Dâni, *et-Teyisr fi'l-kırâati's-seb'*, thk. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin (Şarika: Mektebetü's-Sahâbe, Ayn Şems: Mektebetü't-Tâbiîn, 1429/2008), 146-147.

²⁸ Bk. Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn İbn Mihrân el-Asbahânî en-Nisâbü'rî, *Risâletü'l-meddât*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (İstanbul: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Lübnan: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1439/2018), 24-37.

Kıraat literatüründe med miktarı konusu, kimi eserlerde nitelik, kimi eserlerde de nicelik zaviyesinden ele alınmaktadır. Şöyle ki klasik kıraat kitaplarında bir yandan med miktarının süresi konusunda ölçüt olarak kullanılan “elif”in mahiyeti ele alınmakta,²⁹ diğer yandan da bu ölçütle ortaya çıkan mertebeler için takdir edilen miktarlar zikredilmekte, ayrıca yapılan bu ziyadeler için belirlenen miktarların herhangi bir kurala bağlılığı, yani ilmi bir dayanağının olup olmadığı tartışılmaktadır.³⁰ Tüm bunlardan hareketle med miktarı hususunun teorik çerçevede ciddi manada ihtilaflı bir konu olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber, med miktarlarında kıstas olarak kullanılan “elif” üzerindeki değişik yaklaşımların varlığı med miktarı hususundaki odak noktalardan biridir.³¹

Aslı med miktarı da dâhil olmak üzere her bir elif miktarının iki hareke ile eş değer kabul edildiği görüşle aslı med miktarı üzerine ziyade edilen her bir elifin bir harekeye tekabül ettiğine dair anlayış olmak üzere muteber iki ekol³² söz konusudur. Nitekim İbnü'l-Cezerî, med miktarında kullanılan farklı usullerden bahsederken bu iki ekole işaret ederken ziyadelerin çeyrek elif ile gerçekleştiği söylenen ekole ise hiç yer vermemektedir.³³ Onun bu tutumu, son olarak zikredilen yaklaşımı muteber olarak görmediğine bir işaret olarak düşünülebilir. Zira tespit edilebildiği kadarıyla ziyade med mertebelerinin çeyrek elifle değiştiği ekolün temsilcisinin İbnü'l-Fehhâm olduğu sadece iki eserde zikredilmekte,³⁴ az sayıda eserde ise bu yaklaşımdan meçhul siga ile bahsedilmektedir.³⁵

Ziyade med miktarlarının takdirinde farklı kıstasların kullanılması, kasr dışındaki mertebelere ait miktarların zahiren farklılaşmasına neden olmaktadır.³⁶ Bu şekilde farklı ölçü birimlerinin ihdas edilmiş olması; tayin edilen med miktarlarının farklılaşmasına sebep olmakta, dolayısıyla nazariyat açısından birliğin olmasını engellemektedir. Böylesi bir durum, kıraat ilmiyle iştigal edenlerin dahi bu konuda tenakuz olduğu zehabına kapılmalarına yol açmaktadır. Bu yüzden farklı yaklaşımlara göre şekillenen med miktarları, insanların algısına bağlı olarak değişebilmekte ve bunun bir sonucu olarak kıraat ilminde mütehasıs olanlar dahi muayyen bir tarik için farklı med miktarlarını öne sürebilmektedir.³⁷ Yalnız bu farklılık eser temelli bir farklılık değildir, aksine med miktarlarıyla alakalı olarak kullanılan ölçütlerin yanlış yorumlanmasından kaynaklanan bir farklılıktır. Zira daha önce de anlatıldığı üzere ölçü birimleri için kullanılan yöntemler ve teorilerde farklılık olmasına rağmen bunlar mahiyet itibarıyla aynı sonuçları vermektedir.

Şimdi medlerin ölçülendirilmesindeki amaç ve bunun yanında ölçü birimi olarak “elif”le alakalı farklı yaklaşımlar ele alınacaktır.

4. Med Miktarlarında Ölçü Birimi Olarak Kullanılan Elif Hakkında Farklı Yaklaşımlar

Ölçü birimi olan “elif/hemze” hakkında doğru bir perspektife sahip olunabilmesi ve med miktarlarındaki zahiri farklılıklara sebebiyet veren şeyin mahiyeti hakkında doğru fikir yürütülebilmesi için bunların ilk dönemlerdeki ıstilahî kullanımları hakkında bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Nitekim ilk dönem dil bilim eserlerinde med harfi olan “elif” için “med elifi”, hemze için ise “elif” tabirlerinin kullanıldığı

²⁹ Hüzelî, *el-Kâmil*, 2/858-859.

³⁰ Mekki b. Ebî Tâlib, *Temkînü'l-medd*, 36-37; Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 1/467; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/1055.

³¹ Mukayese için bk. Hüzelî, *el-Kâmil*, 2/858-862; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/1029-1054; Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşî'l-müfhome: Şerhu'l-Mukaddime*, haz. Ebû 'Âsım Hasen b. 'Abbâs b. Kutb (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1427/2006), 113-118.

³² Ekol kavramını, ziyade med miktarlarına ait ölçütlere ait farklı yaklaşımlar için kullanılmaktadır. Nitekim bu yaklaşımlarla birlikte med miktarları zahiren farklılaşmakta ve özellikle bu durum maksimum med mertebelerinde daha belirgin bir hâl almaktadır.

³³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/1055.

³⁴ Yezîdî, *el-Ca'berî ve menhecihû fi Kenzi'l-meânî*, 2/346; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 240.

³⁵ Örnek için bk. İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşî'l-müfhome*, 116; Abdüddâim el-Ezherî, *et-Tırâzâtü'l-mualleme fi şerhi'l-Mukaddime*, thk. Abdurrahman Bedr (Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 1426/2005), 113; Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Suneykî el-Hazrecî el-Ensârî, *Şerhu'l-Mukaddime'ti'l-Cezeriyye fi 'ilmi't-tecvîd: ed-Dekâiku'l-muhkeme*, thk. Ebü'l-Hasen Muhyiddîn el-Kürdî (Dimâşk: Mektebetü'l-Gazzâlî, 1412/1992), 109; Tâşkoprîzâde, *Şerhu'l-Mukaddime*, 218.

³⁶ Tâşkoprîzâde, *Şerhu'l-Mukaddime*, 218.

³⁷ Süveyd, “el-İhtilâfât fi tatbîki evcühî'l-kırâât”, 338-342.

görülmektedir.³⁸ Buradan yola çıkarak ilk asırlarda hemzenin istilahî kullanımının olmadığını söylemek mümkündür. Hakeza dil bilimci bir zatla Kureyşli bir zat arasında geçen diyalog da buna işaret etmektedir.³⁹ Filhakika med ölçütü olarak kullanılan “elif” tabiri, harekeli bir harfin telaffuz süresine karşılık gelmekte ve Hüzeli’nin (ö. 465/1073) bu konudaki açıklamalarının da bu yönde olduğu görülmektedir.⁴⁰

Med ekollerinde aslî meddin med miktarında herhangi bir ihtilafın olmaması med denkleminde gözden kaçırılmaması gereken bir husustur.⁴¹ Bununla birlikte medd-i tabî için takdir edilen miktar, bir eliften ne az ne de fazla olduğu için⁴² med miktarlarındaki ihtilaf alanı sadece ziyade med mertebeleridir.⁴³ Ayrıca ziyade medler için zikredilen ölçü birimlerinin aslî meddin miktarından ayrı mı yoksa onunla birlikte mi zikredildiği konusu da -med mertebelerine ait miktarların değişmesine sebep olduğu için- tartışma alanıdır.⁴⁴ Bu nedenle med miktarları konusunda müelliflerin sahip oldukları mezhebin/görüşün bilinmesi önem arz etmektedir.

Ziyade med, aslî med üzerinden anlam kazandığı için asli olarak tabî medde ait med miktarının niteliğinin bilinmesi icap etmektedir. Ayrıca med ölçü birimi “elif”in tekabül ettiği miktara dair izahatların bu hususta ortaya çıkan zihin karışıklıklarını gidermek için yapıldığı kanaatindeyiz. Bu bağlamda ifade edilecek olursa aslî med için takdir edilen bir elif miktarının izahı yapılırken bir elifin iki harekeye tekabül ettiği ve bu hareketlerden birinin med harfinden önceki harfin harekesi, diğerinin ise med harfi için takdir edilen hareke olduğu görüşlerine kıraat literatüründe rastlanmaktadır.⁴⁵ İfade edilmelidir ki med, harekeli bir harf olmadan mevzubahis olamaz ve med harfinden ari bir harekeli harfte de med olmaz. Dolayısıyla med edilen harf, harekesiyle birlikte telaffuz edildikten sonra sesin cevf/hevâ bölgesine düşmesiyle birlikte med meydana gelmiş ve med buradan itibaren başlamış olur. Ayrıca med miktarıyla anlatılmak istenen şey, harekeli bir harfin med edilme miktarıdır ki mantıken bu da harfin, harekesiyle seslendirilmesinden sonraki bölüme karşılık gelmektedir. Bu nedenle medd-i tabî icra edilen harfin med miktarının son dönemlerde yaygın olarak ifade edildiği şekliyle iki hareke değil, aksine bir hareke olduğu kanısındayız. Dolayısıyla med edilen harfin harekesinin hakkı med miktarına dahil edilmemelidir; fakat ilgili harfin toplam telaffuz miktarına elbette ki harfin harekesi de dâhildir. Ne var ki med edilen harfin toplam telaffuz miktarı ile med edilen miktarı farklı şeylerdir. Bu noktada *et-Teyşîr fi’l-kırââtî’s-seb’*in şârihi olan Ebû Muhammed Abdülvâhid b. Muhammed el-Mâlikî’nin (ö. 705/1305) sözleri manidardır. O, قال kelimesindeki med harfine ait telaffuz miktarının قف ve قف kelimelerinde bulunan ‘ayne’l-fi’l’lerin (ortadaki harflerin) telaffuz miktarı kadar olduğunu söylemektedir. Nitekim Mâlikî tarafından aslî meddin med miktarı için harekeli bir harfin telaffuz süresi kadar bir ölçü söz konusu edilmektedir.⁴⁶ Med harfine Mâlikî’nin yüklediği bu anlam, daha sonra Hüzeli’nin detaylı olarak verilecek açıklamalarını andırmaktadır. Yaklaşık üç asır önce Alî ‘Atıyye Ebû Muslih el-Gamrînî (ö. h. 1188) de konuya açıklık getirmek için “elif”in mahiyeti hakkında açıklama yapmıştır. Onun söz konusu ifadeleri şu şekildedir: “Denilirse ki elifin miktarı nedir? De ki: Sesini iki hareke telaffuzu miktarınca uzatmandır.”⁴⁷ Bu ifadelerde med ölçü birimi “elif”e yüklenen anlamın mantıki açıdan problemleri bulunmaktadır. Zira daha önce de ifade edildiği gibi harfin toplam telaffuz süresiyle med miktarı farklı şeylerdir. Harfin med edilen bölümü, onun harekesiyle seslendirildikten

³⁸ Ebû’l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *Sirru smâati’l-i’râb*, thk. Hasen Hindâvî (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 1405/1985), 1/42-43. Ayrıca bk. Enîs, *el-Esvâtü’l-lügaviyye*, 115-116.

³⁹ Muhammed b. Kâsum b. Ya’kûb el-Amâsî İbnü’l-Hâtib, *Ravdu’l-ahyârî’l-müntehab min rabû’l-ibrâr fi ‘ilmi’l-muhâdarât ve envâi’l-muhâverât mine’l-‘ulûmi’l-Arabîyye ve’l-fünûni’l-edebîyye*, tsh. Mahmûd Fâhûrî (Halep: Dâru’l-Kalemi’l-Arabî, ts.), 50; Enîs, *el-Esvâtü’l-lügaviyye*, 115.

⁴⁰ Hüzeli, *el-Kâmil*, 2/858-859; Mâlikî, *ed-Dürrü’n-nesîr*, 309.

⁴¹ Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri”, 18.

⁴² Ali el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, 220.

⁴³ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, 220-243. Ayrıca bk. Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri”, 22.

⁴⁴ Mukayese için bk. İbnü’n-Nâzım, *el-Havâşî’l-müf’hime*, 113-114; Ali el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, 225, 233; Muhammed Mekki Nasr el-Cüreysî, *Nihâyetü’l-kaolî’l-müfid fi ‘ilmi’l-tecvidi’l-Kur’âni’l-mecîd*, thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref (Tanta: Dâru’s-Sahâbe, 1430/2009), 191; Süveyd, “el-İhtilâfât fi tatbîki evcûhi’l-karâât”, 340-342.

⁴⁵ Gamrînî, *es-Sağru’l-bâsim*, 46-47; Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri”, 19.

⁴⁶ Mâlikî, *ed-Dürrü’n-nesîr*, 309.

⁴⁷ Gamrînî, *es-Sağru’l-bâsim*, 46-47. Ayrıca bk. Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri”, 19.

sonra sesin cevâf/hevâ bölgesine düşmesinden itibaren telaffuz edilen kısma tekabül eder. Aksine, Gamrî'nin bu açıklamasında ise iki hareke miktarı uzatılanın ses olduğu net bir şekilde ifade edilmektedir. Dolayısıyla onun bu ifadelerinden med edilen harfin toplam telaffuz miktarının kastedildiği anlaşılmaktadır. Hâlbuki med miktarı ile kastedilen şey, med harfinden önceki harfin sesinin uzatılmasına sebep olduğu değerdir. Hülâsa, Gamrî'nin ifadelerinden med edilen harfin toplam telaffuz süresinin kastedildiği anlaşılmakta, başka bir deyişle med edilen harfin med miktarına delâlet etmemektedir. Med edilen harfin kâmil bir harekeyle telaffuz edildikten sonra uzatıldığı bölümün med miktarına karşılık geldiği tekraren ifade edilmelidir ki daha önce de anlatıldığı üzere bu değer, med harfi olan “elif” e Mâlikî'nin de takdir ettiği bir harekelik miktardır.

Ziyade med miktarlarının takdirinde ölçüt olarak bir elif, yarım elif ve çeyrek elif kullanılmış;⁴⁸ ilk iki ölçü biriminden oluşan üç ve beş eliflik azami med mertebelerinin değerleri üzerine yapılan yorumlar sonucunda med ölçü birimi olarak hareke ve iki hareke gibi ölçütler ortaya çıkmıştır.⁴⁹ Bu sebeple mesele hakkındaki zahîrî değer farklılıklarının anlamlandırılmasına duyulan ihtiyaç baş göstermiştir. Nitekim med ekollerinde kullanılan ölçü birimleri arasındaki ihtilafları izah etmek gayretiyle ortaya konan yaklaşımlar,⁵⁰ usûl-i hadîs'teki cem' ve te'lîf metodunu⁵¹ andırmaktadır. Tüm bu zikredilenler, kıraat literatüründe med ölçüleriyle alakalı ihtilafların ne denli girift ve önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Aşağıda, med miktarlarının takdiri hakkında sözü edilen ekollerin anlayışları incelenmeye çalışılacaktır.

4.1. Bir Elifin Bir Hareke Miktarına Tekabül Ettiği Kabul Edilen Yaklaşım

Tespit edilebildiği kadarıyla bir elif miktarının bir harekeye tekabül ettiğine ilk defa Hüzeli değinmektedir.⁵² O, maksimum med mertebesi için beş elifi kullanmakta, bu da onun “beş elif ekolü”nün temsilcilerinden biri olduğunu göstermektedir. Hüzeli'nin bu uygulaması hakkında iki farklı yorum ortaya çıktığı görülmekte ve her iki yorumda da aynı şekilde bir elifin bir harekeye tekabül ettiği ifade edilmektedir. Ancak bunların birinde, zikredilen med miktarlarının aslî med miktarını da ihtiva ettiğine,⁵³ bir diğer yorumda ise ifade edilen med miktarlarına aslî med miktarının ayrıca ilavesinin söz konusu olduğuna⁵⁴ işaret edilmektedir.

“Beş elif ekolü”nde ölçü birimi olan “elif”in nasıl anlamlandırılacağı hususu, med miktarlarının tespitinde önem arz etmektedir. Detaylarına daha sonra yer verilecek bu meselenin arka planında daha önce de temas edilen “elif/hemze” kullanımının olduğu söylenebilir. Şöyle ki Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) yaşadığı dönemde hemze; alışıldık ve bilindik bir fonetik terim değil, erbabı arasında ise henüz kullanılan bir terimdir. Bu nedenle daha çok bilinen ve hemzenin eş anlamlısı olarak kabul edilen “elif”in, hemzenin yerine kullanıldığı görülmektedir. Yine hemzenin istilâhî manasının yaygın olmamasının yanı sıra çok sayıda sözlük manasını ihtiva etmesinin de “elif”in, hemzenin yerine kullanılmasına sebep olduğu ifade edilebilir.⁵⁵

Medleri ölçülendirmede “elif”in mecazi bir anlam ihtiva ettiği ifade edilmelidir. Buna gerekçe olarak da “elif”in sadece sükûn üzere bulunması, hemzenin ise sükûna ilaveten hareke alması gösterilebilir. Nitekim Hüzeli'nin bir elif miktarı (ölçüsü) hakkında yapmış olduğu açıklamadan, harekeli bir hemzenin telaffuzunu kastettiği anlaşılmaktadır. Onun konu hakkındaki ifadeleri şöyledir: “Elifin miktarı hemzenin göğüsten çıkarılmasıdır (telaffuz edilmesidir). O, med edilmez. Çünkü sen (î) der ve ona bir mislini veya iki mislini ilave edersen bir med meydana gelir.”⁵⁶ Bu cümlede zikredilen bir elif miktarı, hemzenin mahrecinden çıkması şeklinde anlatılmakta; fakat bunun ancak en az bir misliyle birlikte

⁴⁸ İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşî'l-müfthime*, 113-114; Tâşkoprîzâde, *Şerhu'l-Mukaddime*, 218; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 233.

⁴⁹ Bir elif miktarının bir harekeye tekabül ettiği ifade edilen görüş için bk. Hüzeli, *el-Kâmil*, 2/858. Bir elif miktarının iki harekeye tekabül ettiği ifade edilen görüş için bk. Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 233.

⁵⁰ Örnek için bk. Hüzeli, *el-Kâmil*, 2/858.

⁵¹ Hadis usûlüne dair cem' ve te'lîf metodu için bk. İsmail Lütfi Çakan, “Cem' ve Te'lîf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 5 Şubat 2023).

⁵² Hüzeli, *el-Kâmil*, 2/858.

⁵³ Cüreysî, *Nihâyetü'l-kaolî'l-müfthid*, 191.

⁵⁴ Süveyd, “el-İhtilâfât fi tatbîki evcûhi'l-kırâât”, 339-340.

⁵⁵ Enîs, *el-Esvâtü'l-lügaviyye*, 115. Benzer ifadeler için bk. Amâsî, *Ravdu'l-ahyâri'l-müntehab*, 50.

⁵⁶ Hüzeli, *el-Kâmil*, 2/858.

meddi meydana getirdiği söylenmektedir. Dolayısıyla bu izah, aslında Hüzeli'nin telakkisine göre, medleri ölçülendirmede kullanılan "elif" tabiriyle hareketin kastedildiğini göstermektedir. Başka bir deyişle de Hüzeli'nin anlayışına göre bir elif miktarı, harekeli bir harfin telaffuz süresine eşit demektir. O, her ne kadar bir elif miktarının bir harekeye tekabül ettiğini ifade etse de konuyu detaylandırmadığı için oluşan boşluk, başka müellifler tarafından doldurulmaya çalışılmış ve nihayetinde med ölçütü olan "elif" in değeri hakkında iki farklı yorum ortaya çıkmıştır.⁵⁷ Bu yorumların ilkinde göre beş elif miktarı olarak ifade edilen tûl mertebesi altı harekeye karşılık gelmektedir. Zira bu görüşte medd-i tabînin bir eliflik med miktarı iki harekeli harfin telaffuz süresiyle eş değerdir. Çünkü mezkûr görüşte aslî med miktarındaki bir elifin iki harekeye tekabül ettiği ve bu iki harekeden birinin med harfinden önceki harfe, ikinci hareketin ise med harfine ait olduğu kabul edilmektedir.⁵⁸ Beş elif kullanımında medd-i tabînin bir eliflik med miktarı dışında dört elif daha söz konusudur ki her bir elif bir hareke olarak kabul edildiği için bu dört elif de dört harekeye tekabül etmektedir. Dolayısıyla beş eliflik bir med miktarı için toplamda altı hareketin olduğu izah edilmektedir.⁵⁹ Bir elif miktarının bir harekeye tekabül ettiği zikredilen iki değerlendirmeden ilki, Mustafa Atilla Akdemir tarafından daha açık ve net bir şekilde izah edilmektedir. Akdemir, Hüzeli'ye nispet edilen bu yaklaşımı şu şekilde açıklamaktadır:

"Bu değerlendirmenin temelindeki mantık şudur: Harekeli harfin medd-i tabîi olabilmesi için önündeki med harfine ilâve edilen gerçek miktar bir harekedir. Fer'î med için ilâveyi artırmak gerektiğinde eklenecek süre, med harfinin süresi kadardır, o da bir harekedir. Uzatılan harfin hareketi, med harfine ve sebep-i med için öngörülen med süresine zemin olmuştur ve artık zemindeki o ilk hareketin rolü bitmiştir. Böylece, medd-i tabîi üzerine ilâve edilen bir hareketlik süre ile fuveyka'l-kasr mertebesine çıkmış olur. Netice olarak eklenen her mertebe elifin zemindeki gerçek değeri karşılığı olan bir hareke süresi olurken elif terimi de kendine ait olan bu süreyi ifade etmek için kullanılmaktadır. İşte "beş elif ekolü" nün, zâid medler için kullandığı elif miktarını bu yaklaşımla değerlendirmek gerekmektedir."⁶⁰

Hüzeli'nin med miktarlarının takdir edildiği "elif" e yaklaşımı çerçevesinde oluşan ikinci yorumda Eymen Rüşdi Süveyd tarafından aslî med miktarı hesaba katılmadan izah edilmektedir. Söz konusu ikinci yorum, Hüzeli'nin kasr mertebesini temkîn olarak adlandırması sebebiyle bu mertebeyi med olarak hesaba katmadığı, dolayısıyla onun yönteminde meddin kasr mertebesinden sonra başladığı değerlendirilmesiyle şekillenmektedir. Bundan dolayıdır ki ikinci yoruma göre Hüzeli'nin med tasnifinde beş elifin karşılığının miktar bakımından yedi hareke olduğu, mertebe cihetinden ise fuveyka't-tûl mertebesi olduğu öne sürülmektedir. Zira her bir elif bir harekeye tekabül etmekte ve "temkîn" e ait olduğu öne sürülen iki hareketin de bu beş hareketlik ölçüye ilavesiyle birlikte beş elif diye ifade edilen fer'î meddin toplamda yedi hareketlik bir karşılığının olduğu söylenmektedir. Dolayısıyla Süveyd'in değerlendirmesine göre Hüzeli'nin med tasnifinde tûl mertebesi için dört elif takdir edilmiştir.⁶¹

Hüzeli'nin med miktarlarında ölçüt olarak kullanılan "elif" tasavvuru hakkındaki ilk değerlendirmede zikredilen miktarın, aslî meddin med miktarını da kapsadığı; ikinci değerlendirmenin ise cumhurun uygulamasına muvafık olarak ortaya çıktığı ifade edilmelidir. Zira cumhur, fer'î med miktarlarını zikrederken aslî meddin med miktarını dikkate almamaktadır. Dolayısıyla cumhurun bu usulüne göre dört eliflik med miktarı tûl mertebesine karşılık gelmektedir.⁶² Haddizatında bu yöntem, meddin terminolojik anlamına da muvafık bir uygulamadır.⁶³ Sonuç olarak bu başlık altında verilen ekole ait iki farklı görüşün aslî meddin hesaba dâhil edilip edilmemesinden kaynaklandığı tebarüz etmektedir. "Beş elif ekolü" nde her bir ziyade med mertebesi için öngörülen bir elif miktarı bir harekeye denk gelmekte ve her bir ana mertebenin ise iki harekeye karşılık gelen iki elif miktarıyla değiştiği anlaşılmaktadır. Aynı

⁵⁷ Cüreysî, *Nihâyetü'l-kaoli'l-müfid*, 191; Süveyd, "el-İhtilâfât fi tatbiki evcühî'l-kırâât", 339-340.

⁵⁸ Gamrîni, *es-Sağru'l-bâsim*, 46; Cüreysî, *Nihâyetü'l-kaoli'l-müfid*, 187.

⁵⁹ Cüreysî, *Nihâyetü'l-kaoli'l-müfid*, 191.

⁶⁰ Akdemir, "Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri", 26.

⁶¹ Süveyd, "el-İhtilâfât fi tatbiki evcühî'l-kırâât", 339-340.

⁶² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 233.

⁶³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/996.

zamanda bu yaklaşıma ait ilk değerlendirmenin bir sonraki başlıkta anlatılacak yaklaşımla aynı sonuçları verdiği görülecektir.⁶⁴

Konu hakkında ortaya çıkan yanlış algılar sonucunda, ziyade medlerin ölçü keyfiyetine dair açıklama ihtiyacının baş gösterdiği görülmektedir. Lakin daha önce de söylendiği üzere harfin kendi harekesinin med miktarına dâhil edilmesi, üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu tespit dikkate alındığında ise literatürde geçen med miktarlarının fazladan bir harekeyle zikredildiği anlaşılmaktadır. Daha önce işaret edilen konuya dair kanaatimiz bu ekolle birlikte dikkate alındığı takdirde medd-i tabî de dâhil bütün med çeşitlerinde her bir elifin bir harekeye karşılık geldiği söylenebilecektir. Sonuç olarak “beş elif ekolü”ne ait azami med mertebesine beş elif miktarının karşılık geldiği kanaatindeyiz.

4.2. Bir Elifin İki Hareke Miktarına Tekabül Ettiği Kabul Edilen Yaklaşım

Med miktarları için kriter olarak harekeyi kabul edenler, iki harekeyi bir elif olarak kabul etmektedir.⁶⁵ Hamed, bu konuda asli kaynağın Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Minehu'l-fikriyye fi şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* adlı eseri olduğunu belirtmektedir. Nitekim Hamed, şu ifadeleri Ali el-Kârî'ye nispet etmektedir: “Elif iki tane fethadan, vâv iki tane dammeden ve yâ iki tane kesradan oluşur. Fetha işbâ' edilirse ondan elif; damme işbâ' edilirse ondan vâv; kesra işbâ' edilirse ondan da yâ meydana gelir.”⁶⁶

Mekkî b. Ebî Tâlib, tespit edilebildiği kadarıyla azami med mertebesi olarak üç elifi tercih eden ilk müelliftir. Ayrıca med miktarlarının kıraat kaynaklarında bir elif, iki elif ve üç elif miktarlarıyla vaki olduğunu zikretmesi, onun bu konuda mensup olduğu ekolün ortaya konması bakımından önemi haizdir. Bununla birlikte onun med mertebeleri hakkında yapmış olduğu dörtlü ve beşli tasnifler de -net olarak bir şey söylemek mümkün olmasa da- onun her bir mertebe için yarım elif/bir hareke miktarını kullandığına işaret olarak kabul edilebilir.⁶⁷ Ebû İshâk el-Ca'berî de (ö. 732/1332) aslî med üzerine yarımşar elif ziyadeler yapılarak aslî med miktarıyla birlikte üç eliflik azami med mertebesine ulaşılan usulün temsilcilerindendir. Onun med ekollerinden Irak ekolünün usulünü doğruya daha yakın bulduğu ve kıraatleri bununla ahzettığı malumdur.⁶⁸ Ali el-Kârî ise Iraklıların usulünde her bir med mertebesinin yarım elifle değiştiği ve azami med miktarının dört elif miktarı olduğu bilgisini Ca'berî referansıyla aktarmaktadır.⁶⁹ Fakat Ca'berî'nin, Iraklıların takip ettiği usulde azami med mertebesinin üç elif olduğunu ve kendisinin de bu şekilde ahzettığını zikretmesi;⁷⁰ Ali el-Kârî'nin verdiği bilginin yanlış ve tutarsız olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı Ca'berî'nin de takip ettiği bu usulde kasr mertebesinden itibaren her bir elif miktarı iki harekeye tekabül etmekte ve aynı zamanda her bir hareke, yarım elif miktarına karşılık gelmektedir.⁷¹

Bir elifin iki harekeye tekabül ettiği bu yaklaşımda ana mertebeler birer elif miktarı ile değişmektedir. Ara mertebelerin ise her bir elif miktarının iki harekeye tekabül ettiği dikkate alınarak yarım elif miktarı/bir harekeyle değiştiği müşahede edilmektedir. Her iki mertebede bir ana mertebeye

⁶⁴ Akdemir, “Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri”, 25-27.

⁶⁵ Med harfleri, harekeli harfin sesinin uzatılması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Kısa sesli olan hareketlerin seslerinin uzatılması ile ortaya çıkan ve uzun sesli olarak kabul edilen med harflerinin iki harekeden oluştuğu kabul edilmektedir. Buna göre uzun sesli fetha yani “elif”, iki fetha sesinden; med harfi olan “yâ”, iki kesra harekeden; med harfi olan vâv ise iki damme harekeden oluşmaktadır. Bu duruma delil olarak ise Arapça konuşanların, uzun hareketin yani med harfinin iki kısa harekeye benzediğini algılayıp bildikleri gösterilmektedir. Bu malumat, bazıların iki hareke miktarını bir elif olarak kabul etmelerinin temel nedeni olarak gösterilebilir. Bk. Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemâi't-tecvîd* (Amman: Dâru Ammâr, 1428/2007), 298-299.

⁶⁶ Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 298-299. *el-Minehu'l-fikriyye*'de bu ifade tespit edilememiştir.

⁶⁷ Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebîra fi'l-kirâati's-seb'*, thk. Muhammed Gavs en-Nedvî (Bombay: ed-Dâru's-Selefiyye, 1402/1982), 264-265.

⁶⁸ Yezîdî, *el-Ca'berî ve menhecühû fi Kenzi'l-meânî*, 2/346. Ayrıca bk. Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 233, 240.

⁶⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 240.

⁷⁰ Yezîdî, *el-Ca'berî ve menhecühû fi Kenzi'l-meânî*, 2/346.

⁷¹ İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşî'l-müfñime*, 113-114; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 233, 240.

ulaşılacağından aynı zamanda aslî med üzerine yapılan ziyadelerden her ikinci hareke, bir elif miktarı ziyadeye tekabül etmekte ve bu, tavassut ile tûl mertebelerine karşılık gelmektedir.⁷²

Meddi lâzımın med miktarı hakkında muğlak kalan ifadelere müellifler tarafından zaman zaman yapılan izahlar, med ölçütü olan “elifin” “üç elif ekolü”ndeki değerinin ortaya konması bakımından mühimdir. Bu konuda Ali el-Kârî, medd-i lâzımın tûl mertebesi ile okunmasından üç elifin kastedildiğini belirtmekte ve medd-i lâzım için zikredilen iki elifin aslî med ile birlikte mi yoksa aslî med dışında mı olduğunun ihtilafı bir mesele olduğunu ifade etmektedir. O, medd-i lâzıma isnat edilen tûl mertebesinin sahih olabilmesi için ifade edilen iki elif miktarının aslî med üzerine ilave edilen ziyade olması gerektiğine dikkat çekmektedir.⁷³ Ayrıca medd-i lâzım için tûl mertebesi üzerinde icmâ edilmesi⁷⁴ ve bu miktarın da cumhurun icmâsıyla üç elif olarak kabul gördüğü görüşü,⁷⁵ bu ölçü biriminin “üç elif ekolü”ne mutabık bir değer olduğunu göstermektedir. Yine sûre başlarında hurûf-ı mukattaada gerçekleşen medd-i lâzım için iki elif miktarını zikreden müellifler de bulunmaktadır. Daha önce Ali el-Kârî’nin medd-i lâzımın tûl mertebesi için yaptığı değerlendirme bu durum için de emsal teşkil etmekte ve iki elif miktarının aslî med üzerine yapılması gereken ziyade med miktarı olduğu şeklinde yorumlanması icap etmektedir.⁷⁶ Aynı şekilde mevzubahis örnek, üç elifin kimi müellif tarafından azami med mertebesi olarak kullanıldığına dair bir karinedir.

Ebü'l-Fadl Muhammed b. Ca'fer el-Huzâî'nin (ö. 408/1017-1018) naklettiği bir metnin med miktarlarının zaptı hususunda “elif”in anlamlandırılmasına yeni bir bakış açısı getirdiği Eymen Rüşdî Süveyd tarafından öne sürülmektedir.⁷⁷ İlgili metinde hemze ile gerçekleşen en uzun med ile alakalı örnekler verilmekte ve ardından وهو في موضع ألفين ibaresi kullanılmaktadır.⁷⁸ Huzâî'nin bu naklini anlaşılabilir bulanlar ve bu nakildeki وهو في موضع ألفين ibaresini anlamsız bulanlar olduğu gibi⁷⁹ diğer yandan muğlak ifadeler içeren bu nakli anlamlandırma gayreti içine girenler de olmuştur.⁸⁰ Aynı konuda Dâni'den nakil mevcut olmakla birlikte Huzâî'nin yaptığı nakille Dâni'nin yaptığı nakil arasında farklılıklar mevcuttur.⁸¹ Şöyle ki Huzâî'nin naklinde hemze sebebiyle gerçekleşen meddin en uzun olduğu ifade edilen form için verilen iki örnek üçüncüsünden farklıdır. Bununla birlikte وهو في موضع ألفين ibaresinin son örnek için kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁸² Dâni ise Huzâî'nin hemze ile gerçekleşen medlerde verdiği üçüncü örnekle başka bir terkihi farklı bir grupta ele almaktadır. Dâni, verdiği bu iki örnekten sonra kullanılan الألف ههنا موضع ألفين ibaresinin iki elif miktarı manasında kullanıldığını ve iki eliften kastedilenin harfi medle bir araya gelen hemze sebebiyle aslî med üzerine ziyade olan med miktarı olduğunu belirtmektedir.⁸³ Süveyd, konuyla alakalı olarak genişçe izahatta bulunmakta ve Dâni'nin yapmış olduğu açıklamanın ilgili işkâli ortadan kaldırmadığını ifade etmektedir. Süveyd, hat gereği nida harfiyle münadanın ilk harfi olan hemzenin birleşerek يا أيها terkihinin يا أيها şeklinde bitişik yazılması sebebiyle nida harfine ait “elif”in zahiren düştüğünü belirtmektedir. Bu nedenledir ki o, ilgili terkihin hattı gereği يا أيها şeklinde yazılmasından dolayı okuyucunun yapması muhtemel hatadan menedilmesi için الألف ههنا موضع ألفين ibaresinin bu kelimenin aslına işaret ettiğini öne sürmektedir.⁸⁴ Ancak Huzâî ve İbnü'l-Bâziş'in (ö. 540/1145) yapmış olduğu nakil

⁷² Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri”, 23-25; Mustafa Atilla Akdemir, “el-Mesâilü'l-mütenâvele el-müteallika bi-mekâdirü'l-meddi fi 'usûli 'ilmi'l-kirâât”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (Haziran 2018), 179-181.

⁷³ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 225.

⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/1015.

⁷⁵ İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşî'l-müfthime*, 113-114; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 225.

⁷⁶ Tâşköprizâde, *Şerhu'l-Mukaddime*, 218; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 225.

⁷⁷ Süveyd, “el-İhtilâfât fi tatbiki evcühî'l-kirâât”, 340.

⁷⁸ Ebü'l-Fadl Muhammed b. Ca'fer el-Huzâî, *el-Müntehâ ve fihi hamse 'aşrate kirâeten*, thk. Muhammed Şefâat Rabbânî (Medine: Mücemme'u'l-Melik Fehd li-Tibâati'l-Mushafî's-Şerîf, h. 1434), 1/490. Naklin farklı ve detaylı varyantı için bk. Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 1/475-476.

⁷⁹ Ebü Ca'fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef el-Ensârî İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ' fi'l-kirâati's-seb'*, thk. Abdülmecîd Katâmiş (Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, h. 1403), 1/461-462.

⁸⁰ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 1/476.

⁸¹ Mukayese için bk. Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/490; Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 1/475-476; İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ'*, 1/461-462.

⁸² Huzâî, *el-Müntehâ*, 1/490.

⁸³ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 1/475-476.

⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/1016-1017 (1 nolu dip.).

için bu yorum makul karşılanabileceken Dâni'nin *يايها* ve *شاء اتخذ* terkipleriyle oluşturduğu grup için bu yorumun uygun olmayacağı söylenebilir. Zira hemze ile gerçekleşen medlerin en uzun olduğu form zikredilirken ziyade med sebeplerinden hemzenin akabinde ikinci bir hemzenin bulunduğu *تلقاء أصحاب النار* ve *شاء اتخذ* *يايها* ibaresiyle *الألف ههنا موضع ألفين* Binaenaleyh *تلقاء أصحاب النار* ve *جاء أحدهم الموت* terkipleri örnek olarak verilmektedir.⁸⁵ Binaenaleyh *تلقاء أصحاب النار* ve *جاء أحدهم الموت* terkipleri gibi en uzun med formları olarak kabulünün kastedilmiş olması daha anlamlı durmaktadır. Ne var ki Dâni'nin kullandığı ifade hakkında yapılan yorum, sanki bağlamından koparılmış ve bu ibarenin med miktarlarıyla alakalı olduğunu anlatan paradoksal bir hüviyet kazanmıştır. Her ne kadar Huzâi'nin azami med mertebesinin üç elif olduğu kabul edilen ekolün öncüsü ve temsilcisi olduğu kabul edilse de ilgili ibare üzerinde yapılan metin analizi, iddia edildiği gibi bir elifin iki harekeye tekabül ettiği düşüncesinin Huzâi'den sâdır olmadığını ortaya koymaktadır.

Dâni'nin *الألف ههنا موضع ألفين* ibaresindeki iki elif miktarını bunun aslî med miktarı üzerine yapılması gereken ziyade olduğu şeklinde anlamlandırmaktadır. Bu değerlendirmenin onun med miktarlarına bakış açısını ortaya koyduğunu düşünmekteyiz.⁸⁶ Ayrıca ilgili nakilde hakkında bilgi verilen Hamza b. Habîb (ö. 156/773) kıraati için azami med mertebesinin takdir edilmesi sebebiyle⁸⁷ bu durumda ana mertebelerin birer elifle, ara mertebeler de dâhil edildiği takdirde ise her bir mertebenin yarım elif/bir hareke ile değiştiği ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında Dâni'nin de bu yaklaşımın temsilcilerinden olduğu görülecektir.

Bir elif miktarının iki harekeye tekabül ettiği kabul edilen bu yaklaşıma göre aslî medden başlanması suretiyle her bir elif miktarı iki harekeye tekabül etmektedir. Dolayısıyla bu usüle göre bir hareketin yarım elife muadil olduğu da "İki hareke bir elife eşitse, bir hareke yarım elife eşittir." şeklinde basit bir orantı ile ortaya çıkmaktadır.⁸⁸ Zikredilen bilgiler, bu ekolde ara mertebelerin yarım elifle yani bir harekeyle değiştiğini, ana mertebelerin ise bir elifle/iki harekeyle değiştiğini göstermektedir.⁸⁹

4.3. Ziyade Med Miktarlarının Çeyrek Elif İlaveleriyle Değiştiği Kabul Edilen Yaklaşım

Aslî med üzerine ilave edilen her bir mertebenin çeyrek elife tekabül ettiği ve nihai med mertebesinin iki elif miktarı olduğuna dair malumata kıraat literatüründe rastlanmıştır; fakat bu görüşe değinilen az sayıda eser tespit edilebilmiştir.⁹⁰

Aslî med üzerine ilavelerin çeyrek elif olarak kabul edildiği yaklaşım için referans olarak sadece İbnü'l-Fehhâm'ın zikredildiği saptanmaktadır.⁹¹ Bu yaklaşım için referans verilmeyen eserlerde ise konuya, belirsizlik ifadesi olan "فيل" sözcüğüyle temas edilmektedir.⁹² Bu anlatım tarzından bu görüşün zayıf olduğu çıkarılabilir. Haddizatında İbnü'l-Fehhâm'ın referans olarak verilen *Tecrîd* adlı eserinde bu konuyla alakalı işkâl olduğu da ifade edilmelidir. Bu hususta Eymen Rüşdî Süveyd'in söyledikleri mühimdir. O, medd-i muttasıl olduğu gibi medd-i lâzımda da mertebelerin bulunduğu dair *Neşr*'de referans verilen *Tecrîd* adlı eserin konuyla alakalı bölümünde problem olduğunu ifade etmekte ve *Tecrîd*'in farklı nüshalarını karşılaştırdıktan sonra bu kanaate ulaştığını belirtmektedir. Ayrıca o, medd-i muttasıl ve medd-i lâzım konularındaki karışıklığa sebep olduğunu iddia ettiği lafızların nerde ve nasıl

⁸⁵ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 1/475-476.

⁸⁶ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 1/ 475-476. Aynı hükmün benzer ifadelerle zikredildiği başka bir eser için bk. Ebû 'Amr Osman b. Saîd b. Osman el-Endelüsî ed-Dâni, *et-Tahdîd fi'l-itkâni ve't-tecvîd*, thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed (Amman: Dâru Ammâr, 1421/2000), 98.

⁸⁷ Hamza kıraati kıraat literatüründe genellikle beşinci mertebeye olan tûl mertebesinde konumlandırılmaktadır. Ancak bunun birkaç istisnasının da söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Bu istisnalardan ikisi altı ve yedinci mertebeler, bir diğeri de tûl mertebesinin altında dördüncü mertebedir. Bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/1047-1054.

⁸⁸ Akdemir, "el-Mesâilü'l-mütenâvele", 179-181.

⁸⁹ Akdemir, "Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri", 24.

⁹⁰ Bk. Yezîdî, *el-Ca'berî ve menhecühû fi Kenzi'l-meânî*, 2/346; İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşî'l-müfihime*, 116; Ezherî, *et-Tirâzâtü'l-mualleme*, 113; Zekeriyâ el-Ensârî, *Şerhu'l-Mukaddime*, 109; Tâşkoprîzâde, *Şerhu'l-Mukaddime*, 218; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 240.

⁹¹ Yezîdî, *el-Ca'berî ve menhecühû fi Kenzi'l-meânî*, 2/346. Ayrıca bk. Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 240.

⁹² İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşî'l-müfihime*, 116; Ezherî, *et-Tirâzâtü'l-mualleme*, 113; Zekeriyâ el-Ensârî, *Şerhu'l-Mukaddime*, 109; Tâşkoprîzâde, *Şerhu'l-Mukaddime*, 218.

olması gerektiğine açıklık getirirken ilgili ifadeleri tashih etmektedir. Yapılan bu izaha göre *Tecrîd* adlı eserde medd-i lâzım üzerinde kelimeler edildikten sonra onun med miktarı hakkında verilen bilginin şu şekilde olması gerektiği ifade edilmektedir: “Kurrâ (kıraat imamları), medd-i lâzımın meddinde iki elif üzerinde icmâ etmiştir.” Süveyd, *Tecrîd*'de medd-i muttasılın anlatımı ve örneklendirilmesinden sonra medd-i muttasılın med miktarı hakkında malumat verilen metnin sahih hâlinin ise “Kurrâ (kıraat imamları); medd-i muttasılın meddinde daha sonra zikredeceğimiz mertebeler üzerinde icmâ etmiştir.” şeklinde olması gerektiğini söylemektedir.⁹³

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız *Tecrîd* adlı eserdeki medd-i muttasıl konusunun akabinde zikredilen metnin çarpık bir mana ihtiva ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü onda birden fazla yargı çıkarmak mümkün olduğu gibi metnin, medd-i muttasılın anlatılması ve örneklendirilmesinin akabinde verilmesi de sorun arz etmektedir. Lakin ibare, medd-i lâzımın anlatılması ve örneklendirilmesinin sonrasında verilse idi bu sefer de metindeki “mertebeler” ifadesi problem teşkil edecekti. Mezkûr ibarenin⁹⁴ medd-i muttasıl için zikredildiği varsayılacak olursa metinden farklı mertebelerin varlığıyla birlikte kurrânın mevzubahis meddin ziyade med ile icra edilmesi üzerinde icmâ ettikleri anlaşılabilir. Ne var ki farklı med mertebelerinin varlığıyla birlikte metinden iki elif üzerinde icmâ edildiği gibi bir anlam çıkarmak da mümkündür. Bu durum, metni anlaşılabilir ve problemlili kılmaktadır. Süveyd'in düzensizlik olduğunu iddia ettiği nüshalardan verdiği iki örnek metnin cem edilmiş hâli, Dârî İbrâhîm el-Âsî ed-Dûrî tarafından neşredilen *Tecrîd*'de müşahede edilmektedir.⁹⁵ Bununla birlikte Süveyd'in *Tecrîd* hakkında söyledikleri dikkate alınacak olursa iki elif miktarının medd-i lâzımın med miktarı için zikredildiği anlaşılacaktır. Fakat ilgili eserde verilen iki elif miktarına aslî med miktarının dâhil olup olmadığı hususu hakkında herhangi bir karineye rastlanmamaktadır. Şayet aslî med miktarı da bu iki elif miktarına dâhilse bu takdirde Ca'berî'nin de öne sürdüğü gibi İbnü'l-Fehhâm'ın her bir meretebe için çeyrek eliflik bir ziyade takdir ettiği bilgisi doğrulanabilir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, başta klasik eserler olmak üzere kıraat literatüründe meddin keyfiyetine dair yapılan açıklamalar ve kemiyetine dair icra edilen uygulamalar neticesinde ortaya çıkan ekoller incelemeye tabi tutulmuştur. Erken dönem hiçbir kurrâ ve dil bilimcinin med miktarlarını bir elif, iki elif gibi bir sınırlandırmaya gitmediği ve med miktarlarının bu miktarlardan ne az ne de fazla olacağı gibi bir söylemde buldukları tespit edilmiştir. Lakin kıraat eğitiminde iptidai seviyede olanların med icralarında ortaya çıkan sorunlar için çözüm üretmek gayesiyle ölçü birimlerinin takdir edildiği ve daha sonra farklı ölçü birimlerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Ne var ki çözüm için ortaya çıkan bu uygulamaların zamanla çözümsüzlüğün adresi olduğu saptanmıştır. Bu nedenle aslî med üzerine ziyade edilen med miktarlarının elif, yarım elif veya başka bir ölçü birimiyle belirlenmesi konunun özünü yansıtmamaktadır. Çünkü ziyadeler için bir elif veya yarım elif takdir edilmesi ile ortaya çıkan ihtilaflar hakiki olmaktan öte lafzidir. O hâlde bu konuda belirleyici olan müşâfihedir. Ayrıca med miktarlarında ölçüt olarak kullanılan “elif”in mecaz olduğunun ifade edilmesi de med miktarlarında farklı ölçütler sebebiyle ortaya çıkan ihtilafların gerçek manada bir ihtilaf olmadığına işaret eder. Nitekim bu konudaki iki yaklaşım arasında lafzi farklılık dışında herhangi bir fark olmadığı tespit edilmiş ve azami med mertebesinin beş elif kabul edildiği yaklaşımla aynı mertebenin üç elif kabul edildiği yaklaşımın med miktarları açısından da aynıyet arz ettiği gözlemlenmiştir.

Kıraat literatüründe yaygın olarak kullanılan iki akımın varlığı müşahede edilmiştir: “Üç elif ekölü” ve “beş elif ekölü”. Bunlar “aslî med miktarı da dâhil olmak üzere her bir elif miktarının iki hareke ile eş

⁹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/1016-1017 (1 nolu dip.).

⁹⁴ فالقراء مجموعون على المد في ذلك على مراتبهم التي أذكرها بعد على مقدار ألفين

⁹⁵ Eymen Rüşdî Süveyd'in nüshalarda iki şekilde bulunduğunu söylediği ifadelerin orijinaleri şu şekildedir:

1- فالقراء مجموعون على المد في ذلك على مقدار ألفين bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/1016-1017.

2- فالقراء مجموعون على المد في ذلك على مراتبهم التي أذكرها بعد bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/1016-1017. İbnü'l-Fehhâm'ın *et-Tecrîd li-buğyeti'l-mürîd fi'l-kurâati's-seb'* adlı eserinde yukarıdaki iki metnin cem edilmiş hâli ise medd-i muttasılın anlatılması ve örneklendirilmesinden sonra verilmiştir. İfade şu şekildedir:

فالقراء مجموعون على المد في ذلك على مراتبهم التي أذكرها بعد على مقدار ألفين bk. İbnü'l-Fehhâm, *et-Tecrîd*, 136.

değer kabul edildiği yaklaşım" ile "aslı med miktarı üzerine ziyade edilen her bir elifin bir harekeye tekabül ettiği kabul edilen yaklaşım" olmak üzere muteber iki ekoldür. İbnü'l-Cezerî de med miktarında kullanılan farklı yaklaşımlardan bahsederken bu iki ekole zımnen işaret etmiş ve ziyadelerin çeyrek elifle gerçekleştiği söylenen ekolden ise hiç bahsetmemiştir. Çalışmanın neticesinde bu iki farklı teorinin med miktarlarına zahiren etki ettiği ve kıraat ilmiyle meşgul olanlarda dahi bunun olumsuz etkileri görülmüştür.

Aslı medde ilave edilen ziyade "elif"lerin birer harekeye tekabül ettiği kabul edilen usule göre ziyade iki elif, mahiyeti itibarıyla bir elife karşılık gelmektedir. Başka bir deyişle mezkûr ekolün takip ettiği yöntemin hareke olarak eş değer miktarları ortaya konulduğunda "beş elif ekolünün" azami med mertebesinin üç elif kabul edildiği usulle muadil olduğu gözlemlenmiştir. Fakat ilk uygulamaya göre her bir ana mertebede zahiren iki elif miktarı ilave edilirken diğer uygulamada ise iki mertebede bir elif miktarı ilave edilmektedir ki bu da ana mertebelere denk gelmektedir. Demek oluyor ki iki yaklaşım arasında zahiren ½ oranı vardır. Bundan dolayı bu ekollerden birinin kullanımını bir diğerine uygulamak med miktarları açısından doğru netice vermez. Zira Hüzeli'nin med sistematigindeki beş elif miktarına, Mekkî ve Ca'berî gibi âlimlerin takip ettiği sistem uygulandığı takdirde Hüzeli'deki beş elif miktarının on harekeye karşılık geldiğinin öne sürülmesi olağandır. Sonuç olarak "beş elif ekolü" kullanılsa dahi daha pratik olması ve uygulamaların özünü yansıtması açısından ekole ait miktarların hareke karşılıklarından istifadeyle mesele hakkındaki soru işaretlerini giderilebileceğini düşünmekteyiz.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynaklar

Amâsî, Muhammed b. Kâsım b. Ya'kûb İbnü'l-Hâtib. *Ravdu'l-ahyâri'l-müntehab min rabû'l-ibrâr fi 'ilmi'l-muhâdarât ve envâi'l-muhâverât mine'l-'ulûmi'l-Arabîyye ve'l-fünûni'l-edebîyye*. tsh. Mahmûd Fâhûrî. Halep: Dâru'l-Kalemi'l-Arabî, ts.

Akdemir, Mustafa Atilla. "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45/45 (Haziran 2018), 15-50.

Akdemir, Mustafa Atilla. "el-Mesâilü'l-mütenâvele el-müteallika bi-mekâdiri'l-meddi fi 'usûli 'ilmi'l-kırâât". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (Haziran 2018), 175-196.

Bennâ', Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî. *İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbaate 'aşer*. thk. Şa'bân Muhammed İsmâîl. 2 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1407/1987.

Cüreysî, Muhammed Mekkî Nasr. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fi 'ilmi tecvîdi'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref. Tanta: Dâru's-Sahâbe, 1430/2009.

Çakan, İsmail Lütfi. "Cem' ve Te'lîf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 5 Şubat 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cem-ve-telif>

Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd b. Osman el-Endelüsî. *Câmi'u'l-beyân fi'l-kırâati's-seb'i'l-meşhûra*. thk. Abdülmüheymin Abdüsselâm et-Tahhân vd. 4 Cilt. Şarika: Birleşik Arap Emirlikleri, Câmiatü's-Şarika, 1428/2007.

Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd b. Osman el-Endelüsî. *et-Tahdîd fi'l-itkâni ve't-tecvîd*. thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed. Amman: Dâru Ammâr, 1421/2000.

Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd b. Osman el-Endelüsî. *et-Teyisr fi'l-kırâati's-seb'*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Şarika: Mektebetü's-Sahâbe, Ayn Şems: Mektebetü't-Tâbiîn, 1429/2008.

Enîs, İbrâhîm. *el-Esvâtü'l-lügaviyye*. Mısır: Mektebetü'l-Anglo, 5. Basım, 1975.

Ezherî, Abdüddâim. *et-Tirâzâtü'l-mualleme fi şerhi'l-Mukaddime*. thk. Abdurrahman Bedr. Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 1426/2005.

Gamrînî, Alî 'Atıyye Ebû Muslih. *es-Sağru'l-bâsim fi kırâeti 'Âsim*. haz. Ebû 'Âsim el-Hasen b. Abbâs b. Kutb. Kahire: Müessesetü Kurtuba, Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1425/2004.

Hamed, Gânim Kaddûrî. *ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemâi't-tecvîd*. Amman: Dâru Ammâr, 2. Basım, 1428/2007.

Huzâî, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Ca'fer. *el-Müntehâ ve fihi hamse 'aşrate kırâeten*. thk. Muhammed Şefâat Rabbânî. 2 Cilt. Medine: Mücemme'u'l-Melik Fehd li-Tibâati'l-Mushafi'ş-Şerîf, h. 1434.

Hüzeli, Ebü'l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cübâre. *el-Kâmil fi'l-kirâât*. thk. Ebû İbrâhîm 'Amr b. Abdillâh. 2 Cilt. Kahire: Dâru Semâ li'l-Kitâb, 1435/2014.

İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî. *Sirru sinâati'l-i'râb*. thk. Hasen Hindâvî. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1405/1985.

İbn Galbûn, Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdilmün'im b. 'Ubeydillâh b. Galbûn el-Halebî el-Mısrî. *et-Tezkira fi'l-kirâati's-semân*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 2 Cilt. Cidde: el-Cemâatü'l-Hayriyye li-Tahfizi'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1412/1991.

İbn Mihrân en-Nîsâbü'rî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Asbahânî. *Risâletü'l-meddât*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. İstanbul: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Lübnan: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1439/2018.

İbnü'l-Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef el-Ensârî. *el-İknâ' fi'l-kirâati's-seb'*. thk. Abdülmecîd Katâmiş. 2 Cilt. Mekke: Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, h. 1403.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsûf. *Neşru'l-kirâati'l-aşr*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 5 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Lübnan: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1439/2018.

İbnü'l-Fehhâm, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Atîk b. Halef el-Kureşî es-Sıkkîlî. *et-Tecrîd li-buğyeti'l-mürîd fi'l-kirâati's-seb'*. thk. Dâri İbrâhîm ed-Dûrî. Amman: Dâru Ammâr, 1422/2002.

İbnü'n-Nâzım, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî. *el-Havâşî'l-müfihime: Şerhu'l-Mukaddime*. haz. Ebû 'Âsim Hasen b. 'Abbâs b. Kutb. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1427/2006.

Kârî, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed Ali. *el-Minehu'l-fikriyye*. thk. Usâme Atâyâ. haz. Ahmed Şükrî. Dimaşk: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2. Basım, 1433/2012.

Mâlîkî, Ebû Muhammed Abdülvâhid b. Muhammed. *Şerhu kitâbi't-Teyisîr fi'l-kirâât: ed-Dürrü'n-nesîr ve'l-'azbû'n-nemîr*. thk. Âdil Ahmed Abdülmecîd vd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Keşf 'an vücûhi'l-kirâati's-seb'i ve 'ilelihâ ve hucecihâ*. thk. Abdurrahîm et-Tarhûnî. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1428/2007.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *et-Tebîra fi'l-kirâati's-seb'*. thk. Muhammed Gavs en-Nedvî. Bombay: ed-Dâru's-Selefiyye, 2. Basım, 1402/1982.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *Temkînü'l-medd fi âtâ ve âmene ve âdeme ve şibhihî*. thk. Ahmed Hasen Ferhât. Kuveyt: Dâru'l-Erkam, 1404/1984.

Süveyd, Eymen Rüşdî. "Kıraat Vecihlerinin Tatbikinde Görülen Farklılıklar (el-İhtilâfât fi tatbîki evcûhi'l-kirâât)". *Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu*. 333-346. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Yayınları, 2021).

Şen, Mustafa. "Keyfiyet, Ölçü ve Problem Açısından Tecvid İlminde Medde Yeni Bir Bakış Denemesi". *Ekev Akademi Dergisi* 19/63 (Ağustos 2015), 213-230.

Tâşköprüzâde, 'İsâmüddîn Ebü'l-Hayr Ahmed b. Mustafa b. Halîl. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. thk. Muhammed Sîdî Muhammed Muhammed el-Emîn. Medine: Mücemme'u'l-Melik Fehd li-Tıbâati'l-Mushafi's-Şerîf, 1421/2001.

Yezîdî, Ahmed. *el-Ca'berî ve menhecühû fî Kenzi'l-meânî fî şerhi Hirzi'l-emânî ve vecchi'tehânî maa tahkîki nümûzec mine'l-Kenz*. 2 Cilt. Rabat: Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1419/1998.

Zekeriyâ el-Ensârî, Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Suneykî el-Hazrecî. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye fî 'ilmi't-tecvîd: ed-Dekâiku'l-muhkeme*. thk. Ebü'l-Hasen Muhyiddîn el-Kürdî. Dimaşk: Mektebetu'l-Gazzâlî, 4. Basım, 1412/1992.